

aldus generaliserend gesproken, niet ontkennen, maar men moet het anders formuleren: het contact dat hij met velen van zijn studenten had, was zó beperkt in het licht van al zijn andere contacten dat menigeen op hem zo weinig indruk maakte dat hij hem vergat; dat er studenten waren die hij wel degelijk opmerkte, moge blijken uit hetgeen hij in juni 1931 over Rüter³ noteerde: 'aanleg en ijver voortreffelijk, een der meest belovende historici die ik onder mijn leerlingen gevonden heb'.⁴

Ik onthul geen geheim als ik zeg dat Rüter graag bij Huizinga had willen promoveren. Uit mevrouw Romein's boek weet men dat hij de enige niet was.⁵ Het was blijkbaar niet gemakkelijk, Huizinga's promovendus te zijn. Ik zoek nog naar de formule: was het misschien deze: zelfstandigheid in het onderzoek, afwezigheid van pretenties bij de keus van het onderwerp en van eigenzinnigheid bij de uitwerking ervan? Hoe het zij, hij is tussen februari 1916 en augustus 1941 26 maal promotor geweest en men kan slechts van een paar van die dissertaties zeggen dat ze typisch Huizingiaanse onderwerpen behandelden. Vier promoveerden met lof: Kampinga, nog uit de Groninger periode, Brummel, Van Winter en Locher.⁶ Op 31 januari 1930 was Huizinga erepromotor van prinses Juliana als dekaan van de faculteit waarin de prinses het merendeel harer colleges had gevolgd. De faculteit die de promotie voorstelde, beschouwde deze als 'een symbolische daad' om te kennen te geven dat 'het verleden voor de universiteit levend is'.

Ter afsluiting van hetgeen ik over Huizinga's onderwijs te berde gebracht heb, wil ik nog twee momenten vermelden waarop hij zich, bij het begin van een college, uitliet over de wereldpolitieke situatie. Het zijn de enige die mij bekend zijn, het kunnen er meer zijn geweest. Het ene was het uitspreken van de mogelijkheid dat een nieuw tijdperk in de onderlinge omgang der staten was aangebroken, toen de Volkenbond sancties had afgekondigd tegen Italië in zijn oorlog tegen Abessynië. Het tweede was in september 1939. Dan is de toon anders, want wel gewaagt hij van 'een hartgrondig leed dat iederen dag bij het ontwaken opnieuw op ons valt', maar ook zegt hij:

Het is gelukkig niet onze taak, den draad te zoeken in de verbijsterende ontwikkeling, waarin de hedendaagsche wereld als in een net gevangen zit. ... Wij mogen de historie daar zoeken waar zij klaar en bezonken voor ons ligt, als een spiegel en als een getuigenis, een getuigenis van deze onvolmaakte wereld, in haar eindeloozen strijd, ja,

3. Dr. A. J. C. Rüter, 1907-1965, Leids hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis van 1946 af, sinds 1961 in de sociale geschiedenis.

4. Faculteitsarchief 1930-31, nr. 167.

5. Romein-Verschoor, *Omzien*, 216.

6. H. Kampinga: *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIe en XVIIe eeuw* (1917); L. Brummel: *Frans Hemsterhuis, een filosofenleven* (1925); P. J. van Winter: *Het aandeel van den Amsterdamschen handel aan den opbouw van het Amerikaansche gemeenebest* (1927); Th. J. G. Locher: *Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848* (1931).

maar ook in haar eeuwig streven naar orde en recht, naar vrijheid en menselijkheid.⁷

Van de universitaire takenrits: onderwijs, wetenschapsbeoefening, bestuur en representatie heb ik nu de eerste behandeld. De tweede, het onderzoek, laat ik buiten beschouwing; daaraan zijn Huizinga's aan ons allen bekende gebundelde geschriften en zijn ook terecht de meeste voordrachten tijdens dit congres gewijd. Ik kom dan nu aan hetgeen Huizinga in en voor zijn universiteit en faculteit aan besturende en vertegenwoordigende arbeid heeft verricht.

Wie Huizinga voor een van de wereld afgekeerd man houdt - en men doet dat niet geheel ten onrechte - zal zich verwonderen over de veelheid van universitaire functies die hij heeft bekleed, overigens naast andere zoals het voorzitterschap van de Koninklijke akademie van wetenschappen. Voor de faculteit der letteren en wijsbegeerte had hij van 1922 tot 1928 zitting in het college van rector en assessoren en hij verliet het om gedurende de volgende twee jaar dekaan van zijn faculteit te zijn; bij de aanvang van het academiejaar 1932-1933 trad hij op als secretaris van de senaat, doch het aftreden van de ernstig ziek geworden en kort daarna overleden rector Zaaijer maakte hem van 29 oktober 1932 tot 18 september 1933 onverwacht rector magnificus. Van 1926 af was hij lid, namens de senaat, van de universitaire gebouwencommissie, die tot taak had, in onderling overleg tussen curatoren en senaat, te komen tot een betere behuizing voor het onderwijs. Huizinga komt in de jaren 1921-1923 voor als lid van een commissie voor overleg tussen professoren en studenten; een intrigerend, m.i. typisch na-oorlogs geval. Ook was hij bestuurslid van de stichting Studentendorp, opgericht ter verwezenlijking van een plan van de architect De Bazel, een vroege voorloper van de hedendaagse studentenhuisvesting. Eveneens was hij jarenlang lid en voorzitter van de algemene commissie voor internationale studieaangelegenheden. Binnen zijn faculteit kunnen zijn activiteiten als curator van het legatum Perizonianum en het legatum Stolpianum niet omvangrijk zijn geweest. Wel sta ik even stil bij zijn bestuurslidmaatschap en voorzitterschap van de leeskamervereniging van de faculteit der letteren en wijsbegeerte. Deze onderhield in het toenmaals nieuwe gebouw van de universiteitsbibliotheek een viertal leeskamers ten behoeve van de studenten in de klassieke en moderne taal- en letterkunde en de geschiedenis. Het waren in wezen kerne van instituten, maar de bestuurlijk wel doch ruimtelijk niet zelfstandige leeskamers hebben zich daartoe niet ontwikkeld; ze zijn integendeel in 1940 in de bibliotheek opgegaan. Elke leeskamer had een bestuur van hoogleraren en studenten; steeds één hoogleraar meer en die was voorzitter. In onderlinge samenwerking zorgden zij voor het levend houden van het in de leeskamer aanwezige boekenmateriaal; er lag een schrift voor het noteren van de desiderata; daarin kon elke

7. Gedateerd 17 september 1940. Getypte tekst, aanwezig in het Leids academisch historisch museum.

student laten zien hoe goed hij zijn vaktijdschriften bijhield. Uit mijn herinnering, maar zonder jaar en datum, vermeld ik dat een keer de studentbestuursleden van alle vier leeskamers ontevreden waren en zich gezamenlijk met een brief richtten tot het algemene bestuur, gevormd door de voorzitters van de vier afzonderlijke leeskamerbesturen, en toen beleefden we een vroeg moment van studenteninspraak. Er werd een vergadering belegd, uitstekend voorgezeten door Huizinga, van alle betrokken hoogleraren- en studentbestuurleden, en daarin kwamen we, op basis van hetgeen wij nu medebeslissingsrecht zouden noemen, tot een goede overeenstemming. Het overleg behoefde niet te worden geïnstitutionaliseerd: één keer stoom afblazen bleek voldoende.

Bij het kennisnemen van de gegevens uit senaats- en faculteitsarchief viel mij op hoezeer Huizinga heeft geijverd voor een goede personeelsvoorziening voor zijn vak, de geschiedenis, ten behoeve van de studenten. De mogelijkheden waren gering. De faculteitsbegroting voor het bezuinigingsjaar 1933 vermeldt een nieuwe plaats voor een ordinariaat in de oude geschiedenis; het heeft jaren geduurd eer het er kwam om pas in 1946 te worden bezet, maar niet door de man die als bijzonder hoogleraar vanwege het universiteitsfonds het vak bij de studenten geliefd had gemaakt. Huizinga stimuleerde het door Tenhaeff aangevraagde privatdocentschap in de hulpwetenschappen der geschiedenis; hij vermeldt dat hij Tenhaeff als één onzer beste jongere historici beschouwt en dat van de studenten zelf de wens naar onderwijs in die vakken is uitgegaan.⁸ Ook de vestiging van een privatdocentschap en de instelling van een doctoraal examen in de theorie en geschiedenis der muziek gingen van hem uit. Het privatdocentschap in de diplomatieke geschiedenis, met name de voorgeschiedenis van de wereldoorlog, werd door Huizinga gesteund. Tot de instelling van een bijzondere leerstoel voor het dagbladwezen kwam het niet, wel tot voorlezingen over journalistiek en publiciteitsleer; ook hierin had Huizinga de hand. Van hem ging tenslotte de gedachte uit, via de lector Holwerda, directeur van het rijksmuseum van oudheden, Nederlandse oudheidkunde tot een reëel studievak te maken.⁹ - Dat alles betekent geenszins dat Huizinga voor zich, zijn vak en zijn faculteit streefde naar wat in hedendaagse termen een pauwenstaart wordt benoemd. Een aanvrager van een privatdocentschap die hij te licht bevond, wees hij af en de faculteit volgde hem daarin. Ook had, met hem, de faculteit bezwaar tegen de vestiging van de bijzondere leerstoel in de Hegelse wijsbegeerte, een toenmaals geruchtmakende aangelegenheid.

Twee zaken waarvoor Huizinga zich als historicus, maar ook in ruimere zin als lid van de faculteit der letteren en wijsbegeerte inspande, waren de vestiging van leerstoelen in de moderne talen en de formulering en toepassing van het academisch

8. Faculteitsarchief 1927-28, nr. 143-4.

9. O.a. senaatsarchief 1927-28, nrs. 1435, 1444, 1562 en 1587; faculteitsarchief 1931-32, nr. 98; 1924-25, nr. 75; 1930-31, nr. 55.

statuut van 1921 met betrekking tot de vakken van deze faculteit. Wie Huizinga's Gidsartikel van november 1928, herdrukt in deel VIII van de *Verzamelde Werken*, getiteld 'Belachelijke achterstand', kent, vindt in het faculteits- en senaatsarchief het materiaal ervoor.¹⁰ Langzaamaan waren buiten Leiden leerstoelen voor de drie moderne talen ingesteld maar pas het statuut van 1921 had de studie erin tot een universitaire verheven. Een begin van Leidse opleidingen was niet tot bloei gekomen; Leiden moest het, leek het, hebben van zijn oosterse studiën. In de correspondentie die wij over hebben, dringen faculteit en senaat bij herhaling en met toenemende klem aan op voorzieningen voor deze als centraal beschouwde vakken die, om het in een term van vandaag te zeggen, behoren tot de basisvoorzieningen van elke universiteit. Huizinga heeft met grote ijver en vasthoudendheid hiernaar gestreefd, maar niet meer bereikt dan de instelling van een lectoraat, later omgezet in een ordinariaat voor Romaanse filologie, en verder een paar voorzieningen vanwege het Leidse universiteitsfonds. Het met zoveel overtuiging en hartstocht nagestreefde doel werd niet eerder bereikt dan in de jaren tussen 1950 en 1960.

Ik noem, maar ga verder niet in op het onderwerp van het in de *Verzamelde Werken* volgende Gidsartikel, geheten 'Het sprookje van de rolverdeling'. Het heeft betrekking op dezelfde materie maar nu in ruimer zicht. Het gaat om een problematiek die thans nog even actueel is als ooit tevoren; alleen, wat jarenlang als rol- of taakverdeling bekend heeft gestaan, heet heden ten dage discipline-gewijze langetermijnplanning en de vraag is maar of de *lump sums*, anders gezegd: de vrije beleidsruimte per instelling, ons zullen helpen een bevredigende inter-universitaire taakverdeling tot stand te brengen dan wel de ontarding van dat principe, die Huizinga signaleert, zullen bevorderen.

Na deze geheimtaal van universiteitsbestuurders anno 1972 kom ik tot Huizinga's bemoeienis met het academisch statuut. Hieraan heeft W. den Boer een helder artikel gewijd in het nummer van het Leidse universiteitsblad *Acta et Agenda* van 30 november 1972, waarnaar ik graag verwijs. Het statuut bracht twee wezenlijke verbeteringen: enerzijds de opneming in de universitaire examens van de studies der moderne talen die tevoren slechts tot een bevoegdheid krachtens de wet op het middelbaar onderwijs hadden kunnen leiden; anderzijds de opdeling van de oude starre kandidaats- en doctorale studies in overzichtelijke kandidaatseisen en flexibele doctorale curricula met de aanwezige mogelijkheid tot combineren van studies in verschillende vakken en zonder de oude verplichte pakketten. Aldus verviel het doctorale examen in de Nederlandse taal- en letterkunde dat van historici studie van gotisch en sanskrit eiste, maar hun tevens een ongefundeerde onderwijsbevoegdheid voor Nederlands, geschiedenis en aardrijkskunde tezamen bood. Hierdoor verdween de aardrijkskunde van het Leidse programma en kwam de

10. Bijv. faculteitsarchief, brief nr. 47 d.d. 24 november 1927.

politische aardrijkskunde niet meer voor in de leeropdracht van Huizinga's opvolger.

Voor het vak geschiedenis zijn de nieuwe statuutbepalingen bij uitstek heilzaam geweest. Het kandidaatprogramma bevat een basiscurriculum met twee kleine keuzevakken; na het kandidaatsexamen kan de student drie kanten uit. Deze flexibiliteit is men pas in de afgelopen jaren voor de studies der talen en letterkunde gaan nastreven. Een goede tien jaar geleden is aan de trits oude, middeleeuwse en nieuwe geschiedenis de keuzemogelijkheid der economische en sociale toegevoegd. De wens ertoe is ouder. In 1927 is al sprake ervan, maar de Leidse faculteit, in casu Huizinga, wijst de gedachte van de instelling van een doctoraal examen economische geschiedenis af omdat men dan op den duur eveneens kerkgeschiedenis, cultuurgeschiedenis enz. zal moeten laten volgen als die gevraagd worden.¹¹ Het academisch statuut met zoveel nieuwe mogelijkheden vereiste zorgvuldige bewaking van de toepassing. Daartoe stelde de faculteit een statuutcommissie in; de werkzaamheden van haar secretaris werden even zwaar geacht als die van de ab-actis der faculteit zelve. Zo komt het dat Huizinga, die natuurlijk secretaris van de commissie werd, wel dekaan maar geen secretaris van zijn faculteit is geweest. Het faculteitsarchief getuigt van vele activiteiten in deze functie: er komen 'gevaarlijke precedenten' voor, men poogt 'bijzondere gevallen' als zodanig te herkennen en te isoleren, moeilijkheden duiken op ten aanzien van vrijstellingen voor buitenlanders, en dan is er natuurlijk het grote probleem van de dubbele bevoegdheid geschiedenis-aardrijkskunde die buiten Leiden kon worden verkregen, maar niet op gelijke zwaarte van studie.

In het geschetste verband heeft Huizinga zich ook bezig gehouden met de lerarenopleiding. Hem stond een scheiding voor ogen tussen het eigenlijke academische onderwijs en dat voor het bekleden van maatschappelijke betrekkingen. Daarmee beoogde hij niet tot een elitair systeem, maar veeleer, buiten de toelating via het gymnasium alfa om, tot een met de betrokken faculteit geaffilieerde vakopleiding van leraren te geraken, zo zelfs dat de besten onder hen mede bibit voor de universiteit zouden zijn. Huizinga gewaagt in zijn nota uit het jaar 1929-1930 van 'een zorgwekkende schaarschte aan geschikte kandidaten ... bij bijna elke hoogleraarvacature'. Ik leg daarnaast een briefje uit november 1930 naar aanleiding van een circulaire van de vereniging van hoogleraren in verband met moeilijkheden om bij benoemingen de beste man aan te werven doordat het geboden salaris te laag is. 'Wij zouden', schrijft Huizinga, 'veilig kunnen antwoorden dat het verschijnsel zich bij menschenheugenis in onze faculteit niet heeft voorgedaan'.¹²

Hoezeer Huizinga ook overigens oog had voor veel later gerealiseerde veranderingen, blijkt uit zijn pleidooi voor het stichten van instituten voor de geesteswetenschappen.

11. Faculteitsarchief 1927-28, nr. 168.

12. Faculteitsarchief 1929-30, nr. 99a; 1930-31, nr. 59.

schappen naast de laboratoria en klinieken van de bèta's. Het geldt ook voor zijn visie op de reïnist die zich een alumnus zou moeten voelen,¹³ voor zijn actieve bemoeienis ten behoeve van de instelling van het academisch-historisch museum en van de universiteitslezingen die wij thans studium generale noemen. Bekend is van de laatste de serie 'Het wereldbeeld omstreeks 1700', die samenhang met de uitbreiding van de privaatchocentenschappen in de geschiedenis van de natuurwetenschappen waartoe Huizinga de stoot gaf. Aan de universiteitsdagen, bijeenkomsten van oud-alumni, georganiseerd door het universiteitsfonds, nam hij desgevraagd graag als spreker deel. Voor representatie naar buiten in de vorm van het geven van gastcolleges in het buitenland bleek hij bij herhaling beschikbaar.

Ik sprak al van het vervroegde rectoraatsjaar 1932-1933. Huizinga had erop gerekend, secretaris van de senaat te zijn en pas het daarop volgende jaar rector. Of het hem moeilijk gevallen is, de verplichtingen die hij reeds op zich genomen had te combineren met de nieuwe die nu op hem kwamen te drukken, weet ik niet; het is noch aan zijn representatieve werkzaamheid, noch aan zijn wetenschappelijke produktiviteit, die zijn rectorale rede, de voorloper van *Homo ludens*, inhoudt, te bespeuren. In dit jaar valt het overlijden van Cornelis van Vollenhoven, door Huizinga in de vergadering van de senaat herdacht, en ook de herdenking van de vierhonderdste geboortedag van de stichter der universiteit met de nasleep van de plagiaatsaffaire, om van de inzettende bezuinigingen maar niet te spreken.

Maar bijzondere aandacht moet ik hier geven aan de zaak-von Leers. Van 7 tot 12 april 1933 vergaderde in het academiegebouw een conferentie van Duitse, Engelse en Franse gedelegeerden van International Student Service; de bijeenkomst was door de rector magnificus als erevoorzitter van de conferentie geopend. Op 11 april vernam het senaatsbestuur dat de leider van de Duitse delegatie, Dr. von Leers, de auteur was van een antisemitische brochure waarin wordt aangespoord, geloof te hechten aan de zg. rituele moord door joden op christenkinderen en waarin deze wordt beschouwd als een dreigend gevaar ook in de eigen tijd. 'Het senaatsbestuur heeft' schrijft de rector magnificus in zijn rapport aan de minister van buitenlandse zaken,

het voor de eer der universiteit zijn plicht geacht, zich te vergewissen of Dr. von Leers inderdaad deze zinsneden had gepubliceerd, en hem verzocht, rector en secretaris in te lichten. Dr. von Leers heeft daarop, met een voorbehoud zonder betekenis, ten volle erkend het bovenvermelde te hebben geschreven. Daarop heeft de rector, met het voorbehoud, door Dr. von Leers gemaakt, hem den afschuw en de verachting van den Academischen Senaat over zoodanige uitingen te kennen gegeven, en hem verzocht, van de gastvrijheid welke de universiteit hem had verleend, niet verder gebruik te maken. Dr. von Leers heeft aan dezen wenk gehoor gegeven, hetgeen er toe geleid heeft, dat de Duitse delegatie heeft verklaard, aan de conferentie niet langer te

13. *Jaarboek van de rijksuniversiteit te Leiden* (1933) 204. (VIII, 411-412)

kunnen deelnemen, zoodat deze kort voor het voorgenomen einde van haar besprekingen is uiteengegaan.¹⁴

In zijn overdrachtsrede op 18 september van hetzelfde jaar zei Huizinga hierover:

Een universiteit moet, om haar roeping in vrijheid getrouw te blijven, haar plicht en haar eer naar eigen maatstaf bepalen, en zal zich bij wijlen handelend optreden voorgeschreven vinden, dat enkel dient tot verdediging van den gewijden geestelijken grond waarop zij staat.¹⁵

Hoewel was overeengekomen, aan de zaak geen ruchtbaarheid te geven, bracht von Leers, thuis weergekeerd, de pers op de hoogte.

De kwestie-von Leers had nog een vervolg in een briefwisseling tussen de rector en het college van curatoren. Curatoren waren van oordeel dat de rector, al was het met de instemming van het gehele senaatsbestuur, zijn bevoegdheden had overschreden en niet zonder hun toestemming de vreemdeling had mogen wegzenden. Dat Huizinga reden vond, hierop in te gaan, kan niet verbazen in het licht van de opvattingen over universitair bestuur die zich gaandeweg bij hem ontwikkeld hadden. Men kent ze uit het ook in de *Verzamelde Werken* gepubliceerde gedeelte van zijn overdrachtsrede, aldus:

Ik kom op het derde euvel, het gebrek aan effectief medezeggenschap van het doeerend lichaam der universiteit in haar leiding en bestuur. Men blijft in Nederland veelal de ouderwetsche meening toegedaan dat een man van wetenschap als zoodanig een stoethaspel is en tot praktische werkzaamheid ongeschikt. Met de grootste waardeering voor den geest, waarin het Leidsche curatorium zijn taak opvat als een van overleg en samenwerking, blijf ik op dit punt hervorming van het universiteitsbestuur, op grondslag van autonomie, gewenscht achten,¹⁶

en hier verwijst Huizinga naar een artikel in *De Gids*, reeds van 1922, getiteld 'Het bestuur der rijksuniversiteit'. (VIII, 16-17) Het is een materie die nadien herhaaldelijk in uiteenlopende facetten ter sprake komt. Eén daarvan betreft een brief uit 1930 ter verbetering van de onderlinge contacten tussen de faculteitsbesturen en daardoor van die tussen senaatsbestuur en curatoren.¹⁷ Een ander aspect is dat van de positie van de rector magnificus van de universiteit. Dat blijkt uit de brief van Huizinga van 11 mei 1933 aan de voorzitter van het college van curatoren, geschreven ten gevolge op de besprekingen waartoe de zaak-von Leers aanleiding gegeven had. Ik veroorloof mij, dit gehele, onbekende stuk, dat zich in het senaatsarchief bevindt, te citeren:¹⁸

In het gesprek, dat ik op 1 mei jl. met U mocht voeren, heb ik Uwe opmerking, dat de grenzen tusschen het gezag van Curatoren en van den Rector Magnificus niet gemak-

14. Senaatsarchief 1932-33, nr. 570 d.d. 12 april 1933.

15. *Jaarboek*, 200.

16. *Ibidem*, 205. (VIII, 412)

17. Faculteitsarchief, nr. 109, brief van de senaat d.d. 14 juni 1930, nr. 960.

18. Senaatsarchief 1932-33 nr. 633 (afschrift).

keiijk scherp te bepalen zijn, niet alleen volkomen beaamd, maar eraan toegevoegd, dat misschien juist deze vage begrenstheid als een gelukkige omstandigheid voor het welzijn der Universiteit moet worden aangemerkt. Immers, bij een goede verstandhouding tusschen de beide autoriteiten moet daardoor de samenwerking bevorderd worden, en het belang der Universiteit meer tot zijn recht komen. Wij verheugen ons erin, dat het College van Curatoren tot zulke samenwerking voortdurend geneigd en bereid blijkt, en waardeeren met groote erkentelijkheid de buitengewone zorg, die Curatoren aan de belangen der Universiteit voortdurend wijden, een zorg, waarvan wij in de volmaking der administratieve organisatie, de behartiging der huisvesting en bewerktuiging en nog op velerlei ander gebied dagelijks de vruchten plukken.

Het op den voorgrond treden van de werkzaamheid van het Curatorium, door de uitbreiding en ingewikkeldheid der universitaire verhoudingen gebiedend geëischt, kan evenwel het gevaar met zich brengen, dat daarbij de functie van het Senaatsbestuur meer op den achtergrond geraakt dan wenschelijk of gepast zou zijn. Niet dat wij ons in dat opzicht over de houding der Curatoren ten onswaart zouden hebben te beklagen, verre vandaar. Het gevaar ligt hierin, dat allengs de academische publieke opinie en daarmede ook de Regeering het gezag van Curatoren te zeer zou kunnen gaan opvatten als een algemeene voogdij over de Universiteit, den Senaat inclus. Het komt niet in ons op, te meenen, dat de bevoegdheid van Curatoren, naast eenig toezicht en de voordracht tot benoemingen, zich zou beperken tot materieel beheer. De wet zelve draagt immers aan het College de behartiging van veel wijder strekkende belangen op. Het recht van toezicht evenwel op de handelingen van den academischen Senaat of zijn bestuur, vindt zijn natuurlijke begrenzing in de bewoordingen van art. 107, die het in werking doen treden in gevallen van plichtverzuim en wangedrag.

Met name meen ik, dat in alle zaken waar de Universiteit optreedt als geestelijk lichaam, door haar orgaan den Rector Magnificus, het gezag van dezen moet worden beschouwd als geenszins onderworpen aan dat van Curatoren. De Rector Magnificus blijkt het representatieve hoofd der Universiteit; hij spreekt namens haar bij officieele gelegenheden, en vertegenwoordigt haar als zoodanig. Zaken, die de eer en waardigheid der Universiteit betreffen, zijn bij uitstek zijn domein.

Ik weet wel, dat deze opvatting van het ambt door de letter der hoogeronderwijswet niet ten volle wordt uitgedrukt. De wet kent den Rector Magnificus enkel als voorzitter van den Senaat. Het is echter voor niemand een geheim, dat onze universitaire wetgeving van 1815 af zich altijd heeft gekenmerkt door een buitengewoon gemis aan erkenning of begrip van het element traditie, dat aan het leven eener Universiteit onverbreekelijk verbonden is. Gelukkig wordt dat leven niet uitsluitend beheerscht door de letter der wet. De waardigheid van den Rector wordt mede bepaald door de zeer oude en internationale traditiën aan dien titel verbonden. Wilde men het ambt inderdaad tot het voorzitterschap van den Senaat beperken, dan zou het geen zin hebben, ja belachelijk zijn, den ouden weidschen titel te behouden (gelijk het van weinig historischen zin heeft getuigd, toen men dien titel klakkeloos over alle vakhoogeschoolen uitbreidde).

Het is wellicht in dit verband niet misplaatst, te herinneren aan het vrijwel vergeten feit, dat de voorrang van Curatoren vóór en boven den Rector Magnificus eerst daerteert van het Organieke Besluit van 1815, nauwkeuriger gezegd eerst van de interpretatie daarvan gegeven bij Koninklijk Besluit van 18 september 1817. Aan onze oude Universiteiten ging de Rector vóór Curatoren en presideerde hij den Senatus amplissimus. Art. 233 van het Besluit van 1815 bepaalde: 'Bij academische plegtigheden of

vergaderingen, heeft het kollegie van curatoren den eersten rang'. De Senaten van Leiden, Groningen en Utrecht meenden (naar aanleiding van een te Groningen dien-aangaande gerezen conflict) dat dit de kwestie van het praesidium in den Senatus amplissimus nog onuitgemaakt liet, totdat de Koning ten gunste van Curatoren besliste. Nog in 1824 schreef Reuvens, 'dat het terugzetten van den Rector achter de Curatoren ... schoon voor den oppervlakkigen beschouwer eene kleinigheid, en zelfs een noodzakelijk gevolg van de geheele tegenwoordige inrigting (hij bedoelt de monarchale staatsinrichting), echter op den geest der administratie (hij bedoelt het staatsbestuur) nadeelig moet werken'.

Het is niet mijn bedoeling, mij met dit gevoelen van honderd jaar geleden in alle deelen te vereenigen, maar enkel om, ook door verwijzing naar historische traditiën, een niet geheel onnoodig accentueeren van de waardigheid van den Rector in de oogen van het academische publiek aan te bevelen.

In de hoop, dat Gij mijne beschouwingen ook aan het College ter overweging zult willen voorleggen heb ik de eer mij te noemen

Uw dw.
[J. Huizinga]
Rector Magnificus

De correspondentie eindigde met het vaststellen van wederzijds ongewijzigde standpunten zonder behoefte aan verdere discussie.

Het is altijd hachelijk, een overledene een opinie toe te schrijven over een tijd die hij niet heeft meegemaakt. Natuurlijk zou Huizinga zich in onze dagen aan veel geërgerd, zou hij ook veel niet begrepen hebben. Hem, die met de studenten aan de universiteit maar een beperkt contact onderhield, zou veel dat op het eerste gezicht afstoot, onbegrijpelijk en onwaardeerbaar zijn gebleven. Maar ik heb zijn brief van 11 mei 1933 zo volledig onder uw aandacht gebracht omdat ik meen dat de essentie van hetgeen hij erin tot uiting heeft willen brengen, in de experimentele wet die thans voor vijf jaar onze universitaire bestuurswijze regelt, is terug te vinden, namelijk de opheffing van de duplex ordo van bestuur en beheer enerzijds en van onderwijs en wetenschapsbeoefening aan de andere kant, en vooral het plaatsen van leden van het wetenschappelijk corps, inzonderheid de rector magnificus, niet naast, niet onder, maar *in* het dagelijkse bestuur der universiteit. (VIII, 25-26)

12. Huizinga und die Kunstgeschichte

H. GERSON

Von allen Nebenfächlern ist der Historiker des Kunsthistorikers *collega proximus*, und in ganz besonderem Sinne ist er es, wenn jener Kulturgeschichte betreibt. Verdanken wir nicht dem Historiker Jacob Burckhardt den *Cicerone, eine Anleitung zum Genuß der Kunstwerke Italiens* (1855) und die *Geschichte der Renaissance in Italien* (1867), die allerdings allein eine Geschichte der Baukunst ist? Der Name des großen Burckhardt fällt hier nicht von ungefähr; 'der große Schweizer, der für mich der weiseste Mann des 19. Jahrhunderts ist', so spricht Huizinga von ihm. (VII, 486; siehe auch VII, 212 and 400) H. R. Guggisberg hat an dem Problem der 'Kulturkrise' nachgewiesen, wie diese Fragestellung beide Forscher bewegt hat.¹ Ob Huizinga sich Burckhardt wirklich verwandt gefühlt hat? Er spricht es nicht aus. Bewunderung und Distanz halten wohl einander die Waage. Er erkennt dessen Größe, wenn er sagt:

Burckhardt gehört bereits seit langem zu den Meistern, die jenseits von recht- oder nicht-recht-haben stehen. Man fragt nicht mehr nach ihren Meinungen, sondern nach dem Geist, der dahinter steht. Die heutige Kulturgeschichte hat in vielerlei Hinsicht zur Aufgabe, sich von Burckhardt zu lösen, ohne daß dieses seiner Größe schadet oder unseren Dank, den wir ihm schuldig sind, geringer macht. (IV, 276)

Huizinga gegenüber haben wir ein ähnliches Verhältnis. Selbst ein so energischer Kritiker wie Pieter Geyl beschließt seine Anklage mit der bewundernden Feststellung: 'Wir haben schließlich nur einen Huizinga'.²

Es ist aber nicht in erster Linie Huizingas Auseinandersetzung mit Burckhardt zum Renaissancebegriff, was den heutigen Kunsthistoriker fesselt, wozu ich übrigens später noch etwas sagen will. Es ist das Gefühl, daß ihm in der Person Huizingas ein Historiker begegnet, der - wie Burckhardt - eine persönliche Sicht auf die Kunst hat, und in dessen Konzeption des Geschichtlichen der ästhetischen 'Ahnung' - der Ausdruck ist von Huizinga - eine große Bedeutung zukommt. Übrigens wurde Huizingas Stimme in der kunstgeschichtlichen Literatur seiner Zeit deutlich genug vernommen. Um nur eines zu nennen: Gibt es in unserer

1. H. R. Guggisberg, 'Burckhardt und Huizinga, zwei Historiker in der Krise ihrer Zeit', *supra*, 297-316.

2. P. Geyl, 'Huizinga als aanklager van zijn tijd', *Mededelingen der Kon. Nederl. Akademie v. Wetenschappen*, XXIV nr. 4 (1961) 177.

Zeit einen anderen Historiker, der ein Werk wie Friedländers *Altniederländische Malerei* Band für Band mit persönlicher Kritik rezensieren könnte? Oder der eine Monografie von beträchtlicher Länge über einen zeitgenössischen Maler zu veröffentlichen wagte? Und beides keineswegs aus angelernter Handbuchweisheit, oder in Abstimmung mit akzeptierten Kunsturteilen. Wollen Sie einige von den erstaunlichen, persönlichen Beobachtungen vernehmen? Der Meister von Flémalle, stellt Huizinga fest, ist ein viel geringerer Künstler als Rogier van der Weyden. (III, 493) Für uns ist er einer der Großen, Rogier sein raffinierter Schüler. Oder: die singenden Engel auf dem Genter Altar sind das ärmlichste, was wir von van Eyck kennen. (III, 354, 464; etwas weniger scharf: III, 321, 329, 453) In der gängigen kunsthistorischen Literatur seiner Zeit hat Huizinga diese Lästerung sicherlich nicht gefunden. Mit Erstaunen und Bewunderung lesen wir, daß Huizinga bereits 1941 von dem damals gefeierten Emmausbild von Vermeer zu schreiben wagte, daß es 'im Ausdruck höchster Weihe mißglückt sei'. (II, 487) Im Freundeskreis soll er sogar ausgesprochen haben, daß er den Stil des 17. Jahrhundert in dem Bild nicht erkenne!³ Wie recht hatte er: es war eine Fälschung! Er hat Kritik an und Bewunderung für Claus Sluter. Aber doch: 'der Künstler hat ein 'zuviel' im Hinblick auf die reine Kunst', 'seine Propheten sind wirklich *zu* expressiv, *zu* persönlich', die wunderbar poetischen Engel dagegen 'in ihrer naiven Zartheit unendlich viel Engelgleicher als die von van Eyck'. (III, 321) Übrigens kannte Huizinga die mittelalterliche Bildhaukunst gut: Die Skulpturen von Bamberg und Naumburg sind ihm vertraut; (IV, 283) er gibt in einem Satz seine Auffassung von dem seiner Meinung nach begrenzten Möglichkeiten der Bildhaukunst von den Römern bis zu Houdon und Pajou (III, 320) oder eine lustige Charakterisierung von Veths Villa in Bussum: 'von außen hatte dieses Haus etwas flaches, und dadurch kriegte es nicht die süßliche Landlichkeit, die de Bazel seinen anderen Schöpfungen dieser Art mitgab'. (VI, 384) G. N. Clark, Provost von Oriel College, wanderte mit ihm durch die Pfade von Oxford. Es war Huizinga, der ihm die dekorativen Motive an den Gebäuden und die Bedeutung von Hawksmoors Zwillingstürmen erläutern wollte. Clark kam tief unter den Eindruck dieser 'starken, sicheren Persönlichkeit, in dessen Inneren sich eine künstlerische Empfindsamkeit verband mit der Entschlossenheit, die historische Wahrheit zu erforschen'.⁴

In seinem *Mijn weg tot de historie* - es sind autobiographische Aufzeichnungen aus den letzten Jahren seines Lebens - erzählt Huizinga, wie er mit einigen Freunden seine Vaterstadt Groningen aus ihrem kulturellen Schlaf holen wollte. Man organisierte Ausstellungen, man kaufte selber den grünen Samt für den Fond von Bil-

3. Huizingas Kinder erinnern sich noch deutlich, daß ihr Vater das Gemälde stets sehr negativ beurteilte; einmal äusserte er sich so: wenn das ein Vermeer ist, dann ist es aber wirklich ein sehr abgeschmackter! (Freundliche Mitteilung von Herrn L. Huizinga).

4. Vorwort zur dritten, englischen Auflage von *Erasmus* (London, 1952) (Freundlicher Hinweis von Prof. E. H. Gombrich).

dern des Jan Toorop. Das war im Jahre 1896. Vorher hatte man van Gogh ausgestellt - Huizinga war nicht dabei, er war damals in Leipzig. Andere Ausstellungen folgten. Huizinga berichtet sowohl von dem vergeblichen Versuch, das Publikum mit Trompetengeschall ins Museum zu locken, als auch von Toorop 'mit seiner zauberhaften, sanften Stimme und seiner nicht stets bezaubernden Beredsamkeit'; er erwähnt den Kunstpropagandist H. P. Bremmer, 'einen fremden Asketen, der gerade entdeckt hatte, wie man von 10 cents einen Tag lang leben könnte'. (I, 24-6)

Diese künstlerischen Erlebnisse fügen sich sinnvoll in den Werdegang des Historikers. Die Verbundenheit mit der Bewegung der 'Achtziger' und danach der Kreis um die *Kroniek* von P. L. Tak hatten für Huizinga eine literäre und Bild-ästhetische Prägung. W. Thys hat uns diese Periode mit großer Eindringlichkeit fesselnd beschrieben.⁵ Später schreibt Huizinga etwas spottend über diese Bewegung: 'sie lehrte uns die Wissenschaft tief unter die Kunst zu stellen', aber gleich darauf folgt das Bekenntnis: wie sehnte ich mich nach Bekanntschaft mit der bildenden Kunst, die in Groningen doch nur dürftig zu erlangen war. (I, 19)

Seine Antrittsvorlesung von 1905 hat dann auch den Titel, der uns nicht mehr überraschen kann: 'Der ästhetische Bestandteil geschichtswissenschaftlicher Begriffe'. Der Kunsthistoriker ist beim Lesen dieser geschichtsphilosophischen Betrachtung enttäuscht. Eine ästhetische-kunsthistorische Untersuchung ist diese Rede natürlich nicht. Sie war eine Auseinandersetzung mit den verschiedenen Strömungen, vor allem deutschen, zur Methodik der Geschichtswissenschaft.⁶ Was aber für Huizingas historisches Denken so kennzeichnend ist, und was den kunsthistorischen Leser so fesselt, ist die hier vorgetragene These, daß die erste historische Erkenntnis sich als Bild formt, und daß das historische Bild stets eine stärkere, lebendigere Farbe haben wird, als der logische Wortgebrauch vermitteln kann. (VII, 25-6) Das historische Leben kann nicht in der Form von allgemeinen Begriffen erfaßt werden, sondern nur in 'Wirklichkeiten', in der Individualisierung (VII, 6) und - möchte man hinzufügen - in Bildern. In dieser eigenartigen Verknüpfung von Kunst- und Geschichtswissenschaft ist die Kunst nicht Illustration zum erdachten oder analysierten System. Diese Ambivalenz von Anschauung in der Geschichte und der intellektuellen, sprachlichen Festlegung hat Huizinga sein Leben lang beunruhigt. Manchmal liegt der Nachdruck mehr auf der intellektuellen, manchmal mehr auf der visuellen Seite. 'Das Erkennen des Historischen', so heißt es an einer Stelle 'läßt sich am besten ausdrücken als das Schauen von Bildern oder besser als das Aufrufen von Bildern (vorläufig ganz offen gelassen,

5. J. Kamerbeek, 'Huizinga en de beweging van tachtig', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, LXVII (1954) 145; W. Thys, 'Huizinga en de beweging van negentig', *supra*, 171-194.

6. G. Oestreich, 'Huizingas Groninger Antrittsvorlesung und die deutsche Geschichtstheorie', *supra*, 143-170.

was man unter Bild verstehen muß)'. (I, 35) Nachdem Huizinga so den ersten historischen Kontakt als Sensation (*sensatie*) oder mit dem deutschen Wort Ahnung umschreibt und an Beispielen illustriert, postuliert er, 'daß die intellektuelle Erkenntnis unserer Kultur nicht die Mythe sondern die kritische Wissenschaft sein muß.' (VII, 79) Mit scharfem, wohl übertriebenem Spott verurteilt er die romantischen, quasi-philosophischen Künstler-Biographien einer ästhetisierenden Gefühls-Geschichtsschreibung von Emil Ludwig, Hausenstein, Timmermans und anderen. (VII, 66) Wollte er damit einmal ganz deutlich sagen, daß sein *Herbst des Mittelalters* bei allem Reichtum an ästhetischer Beschreibung diesem Genre nicht zugehört?

Im Laufe der Jahre hat der Historiker Huizinga auch eine Rolle gespielt im kunsthistorischen Betrieb Hollands. Er war Mitglied und viele Jahre Vorsitzender einer Kommission, die sich mit der Neuorientierung der holländischen Museen beschäftigte. Die Scheidung zwischen Kunst- und historischen Museen spielte damals eine große Rolle.⁷ Schmidt-Degener hatte aus dem Rijksmuseum alles entfernt, was nicht zur ästhetischen Erziehung und zum künstlerischen Erleben des Besuchers beitrug. Aus dem Rest könnte man ein historisches Museum machen. Huizinga widersetzte sich dieser Anschauung. Seine Überzeugung war, daß ein historisches Museum nur dann sinnvoll funktionierte, wenn man dort mit den echten Zeugen der Vergangenheit konfrontiert würde. Nur im Anschauen von den *echten* Zeugen der Geschichte, sowohl von Kunstwerken als von echten Dokumenten erfährt man 'das beinahe ekstatische Erkennen der Vergangenheit'. (II, 566) Den ästhetischen Gnießern will er deutlich werden lassen, daß bei der Freude an alter Kunst das Erfahren des Schönen unzertrennlich verbunden ist mit dem historischen Erlebnis. (II, 571)

Es hat jetzt keinen Sinn mehr, den damaligen Streit in der Museumpolitik weiter auszumalen. Wir müssen Schmidt-Degener dankbar sein, daß er uns von den über-vollen Museumswänden erlöst hat. Die Kunstgeschichte hat aber eingesehen, daß die ästhetisierende Stilgeschichte, die sich von einem Kunstwerk hohen Ranges zum nächsten schwingt, auch nur *eine* der zeitbedingten Interpretationsmöglichkeiten ist. Und jeder empfindsame Museumbesucher wird *moments of vision* in einer *historischen* Schau empfangen können, wenn er sich dem Anblick eines Prunkstückes der Kunst und der historischen Kultur hingibt. Das Ärgerliche an historischen Sammlungen oder Ausstellungen ist gerade, wenn man in der Masse von Dokumenten und Illustrationen keinen Höhepunkten des Echten und Charaktervollen begegnen kann. Daß Huizinga die Erhaltung von städtischen Monumenten am Herzen lag, wer hätte es anders erwartet von einem Historiker, der die Schönheit der Welt in der Weisheit des Vergangenen erlebte. Er hat wiederholt dafür geeifert und darüber geschrieben. (II, 579-588) Andererseits war ihm das Alte nicht nur um die-
7. Siehe: J. Huizinga, 'Het historische museum', *VW*, II (1920) 559.

ser romantischen Flucht in die Vergangenheit lieb. Als Historiker sah er wie aus dem Alten das Neue entsteht, daß im scheinbar Altmodischen oft das Neue verborgen liegt. In einem bestimmten Falle wollte er den Kunsthistorikern zeigen, wie das, was wir Kunsthistoriker als das Neue empfinden, im Wesen die letzten Blüten des mittelalterlichen Geistes sind.

Diesem Buch, *Der Herbst des Mittelalters*, in erster Auflage 1919 erschienen, wenn man von Vorstudien wie 'De Kunst der Van Eyck's in het leven van hun tijd' absieht, müssen wir uns in erster Linie zuwenden, wenn wir über Huizinga und die Kunstgeschichte etwas aussagen wollen. Über die Entstehungsgeschichte des Buches schreibt Huizinga zurückblickend, daß die ersten Ideen dazu bereits im Jahre 1907 entstanden. Es war die Kunst der van Eycks, die ihn ungemein fesselte. Man hatte sich angewöhnt, um die altniederländische Kunst dieser Zeit zu sehen als eine im Norden aufbrechende Renaissance. 'Meine Auffassung war dieser Interpretation völlig entgegengesetzt'. (I, 39) In *Mijn Weg tot de historie* heißt es: 'Die Ausstellung in Brügge im Sommer von 1902 ist für mich von großer Bedeutung gewesen'. (1,32-3) Es ist, als ob man die Stimme eines jungen Kunsthistorikers höre, der sich mit den Ansichten einer älteren Generation auseinandersetzt. Übrigens auch Hulin de Loo und Max J. Friedländer haben in ihren jungen Jahren einen enormen Impuls von dieser Ausstellung empfangen. Huizingas Buch sollte erst den Titel tragen 'Im Spiegel von van Eyck', gemeint ist damit der Spiegel im Hochzeitsbild des Arnolfini in London. Später wollte er es nennen, 'Das burgundische Zeitalter'. Übrigens auch der Titel, unter dem das Buch erschien, gefiel Huizinga nicht so recht; er war zu gefühlvoll, zu poëtisch. In der Wandlung des Titels spürt man übrigens die Tendenz, die Kunst (der van Eycks) im Zusammenhang mit dem ganzen Leben der Zeit zu begreifen. (III, 4)

Die Kunst selber wird erst in den letzten Kapiteln des Buches behandelt. Ich will nicht behaupten, daß die Kunstbetrachtung im *Herbst des Mittelalters* zum Anhang geworden ist, nachdem sie ursprünglich der Ausgangspunkt gewesen war. Sie hat jetzt ihren logischen Platz im Denkgefüge des Mannes, der davon ausgeht, daß die allgemeine Kulturgeschichte der Kunstgeschichte den Weg bereiten muß, will sie ihre Aufgabe gut erfüllen, (III, 486) daß - mit anderen Worten - die Geschichte die Mutter der Kunsthistoriker ist, (II, 569) und daß im besonderen Stilgeschichte allein noch keine Kulturgeschichte ist. (VII, 46) Was das letztere anbetrifft: natürlich nicht, würde ich als Kunsthistoriker antworten, aber impliziert dieser Ausspruch, daß Kunstgeschichte nur sinnvoll zu betreiben ist, nachdem ihr ein Platz in dem großen Ganzen der Kulturgeschichte angewiesen worden ist?

Wenn man nun einmal absieht (was aber letzten Endes das Bleibende an Huizingas Darstellung ist) von der reichen Schilderung der burgundischen Kultur und Politik auf Grund der literarischen Quellen - Huizinga erzählt, wie er 'in dem langen warmen Sommer von 1911 mit 25 Banden Froissart in Toornvliet saß' (I, 39) und